rit) esse excipiendum; si vero non in rem suam : dolum præsentem in exceptione conferendum. Si autem is procurator sit, cui omnium rerum administratio concessa est; tunc[34] de omni dolo ejus excipi posse Neratius scribit. — § 19. Mandavi Titio, *ut a te stipularetur;* deinde Titius Seio; et stipulatus a te Seius est, et judicium edidit : ait Labeo, excipiendum esse tam de meo, quam et Seii dolo. — § 20. Item quæritur, si debitor meus te circumveniebat, teque mihi reum dederit, egoque abs te stipulatus fuero, deinde petam : an doli mali exceptio obstet? Et magis est, ut non tibi permittatur de dolo debitoris mei adversus me excipere : cum[35] non ego te circumvenerim; adversus ipsum autem debitorem meum poteris experiri. — § 21. Sed et si mulier post admissum dolum debitorem suum marito in dotem delegaverit, idem probandum erit, de dolo mulieris non esse permittendum excipere, ne indotata fiat. — § 22. Apud Julianum quæsitum est, si heres soceri a quo *dos* petetur, exciperet de dolo mariti, et mulieris, cui pecunia quæreretur : an obstatura esset exceptio ex persona mulieris? Et ait Julianus, Si maritus ex promissione dotis ab herede soceri petat, et heres excipiat de dolo filiæ, cui ea pecunia adquireretur, exceptionem obstare : dos enim quam maritus ab herede soceri petit, intelligitur (inquit) filiæ adquiri, cum per hoc dotem sit habitura. Illud non explicat Julianus, an [et] de dolo mariti excipi possit : puto autem eum hoc sentire, ut etiam de dolo mariti noceat exceptio, licet videatur nulla dos filiæ (ut ait) quæri. — § 23. Illa etiam quæstio ventilata est apud plerosque, an de dolo tutoris exceptio pupillo experienti nocere debeat? Et ego puto utilius, et si per eas personas pupillis favetur : tamen dicendum esse, sive quis emerit a tutore rem pupilli, sive contractum sit cum eo in rem pupilli, sive dolo quid tutor fecerit, et ex eo pupillus locupletior factus est, pupillo nocere[36] debere. Nec illud esse distinguendum, cautum sit ei, an non : solvendo sit an non tutor : dummodo rem administret; unde enim divinat is, qui cum tutore contrahit? plane si mihi proponas collusisse aliquem cum tutore, factum suum ei nocebit.

§ 24. Si quis non tutor, sed pro tutore negotia gerat : an dolus ipsius noceat pupillo, videamus? Et putem non nocere : nam si is qui pro tutore negotia gerebat, rem vendiderit, et[37] usucapta sit, exceptionem non[38] nocere pupillo rem suam persequenti, etiam si ei cautum sit; quia huic rerum pupilli administratio concessa non fuit. Secundum hæc magis opinor de dolo tutoris[39] exceptionem pupillo esse objiciendam. — § 25. Quæ in tutore diximus, eadem in curatore quoque furiosi dicenda erunt : sed et in prodigi, vel minoris viginti quinque annis. — § 26. De dolo autem ipsius minoris viginti quinque annis exceptio utique locum habebit. Nam et de pupilli dolo interdum esse excipiendum, nequaquam ambigendum est, ex ea ætate quæ dolo non careat. Denique Julianus quoque sæpissime scripsit, doli pupillos[40], qui prope pubertatem sunt, capaces esse. Quid enim si debitor, ex delegato pupilli pecuniam creditori ejus solvit? fingendus est (inquit) pubes esse, ne propter malitiæ ignorantiam bis eandem pecuniam consequatur. Idem servandum in furioso[41] ait, si, cum existimaretur compos mentis esse, jusserit debitorem creditori solvere; vel si, quod exigit, domi habeat. — § 27. De auctoris dolo exceptio emptori[42] non objicitur. Si autem accessione auctoris utitur, æquissimum visum est, eum qui ex persona auctoris utitur accessione, pati dolum auctoris; et peræque traditur, rei[43] quidem coherentem exceptionem etiam emptori nocere : eam autem quæ ex delicto personæ oriatur, nocere non oportere. — § 28. Si cum legitima heraditas Gaii Seii ad pervenireet, et ego essem heres institutus, persuaseris mihi per dolum malum ne adeam hereditatem; et posteaquam ego repudiavi hereditatem, tu eam Sempronio cesseris pretio accepto; isque a me petat hereditatem : exceptionem doli mali ejus qui ei cessit, non potest pati. — § 29. Si quis autem ex causa[44] legati vindicet, aut is, cui ex causa donationis res præstita est, vindicet, an de dolo exceptionem patiatur ex causa ejus in cujus locum successerit? et magis putat Pomponius summovendum; et ego puto exceptione eos esse repellendos : cum lucrativam[45] causam sint nancti. Aliud [autem] est enim emere, aliud ex his causis succedere. — § 30. Idem tractat Pomponius, et in eum qui pignori accepit, si Serviana vel hypothecaria actione experiatur : nam et hunc putat Pomponius summovendum; quia res ad eum, qui dolo fecit, reversura est. — § 31. Auctoris autem dolus (sicut diximus[46]) emptori non objicitur. Sed hoc in emptore solo servabimus : item in eo qui permutaverit, vel in solutum accepit : item in similibus qui vicem emptorum continent. Cæterum si noxæ deditus quis sit, Pomponius putat passurum exceptionem, quam ille pateretur qui noxæ dedit. Proinde ex quacunque alia causa, quæ prope lucrativam habet adquisitionem, quæsisse quis videatur, patietur exceptionem doli ex persona ejus in cujus locum successit. Sufficit enim, si is qui pretium dedit, vel vice pretii, cum sit bona fide emptor, ut non patiatur doli exceptionem ex persona auctoris : utique si ipse dolo caret. Cæterum si ipse dolo non careat, pervenietur ad doli exceptionem, et patietur de dolo suo exceptionem. — § 32. Si a Titio fundum emeris[47], qui Sempronii erat, isque tibi traditus fuerit pretio soluto, deinde Titius Sempronio heres extiterit, et eundem fundum Mævio vendiderit et tradiderit : Julianus ait, æquius esse prætorem te tueri; quia[48] et si ipse Titius fundum a te peteret, exceptione in factum comparata, vel doli, mali summoveretur : et si ipse eum possideret, et Publiciana peteres, adversus excipientem, *si non suus esset*, replicatione utereris : ac per hoc intelligeret eum fundum rursum vendidisse, quem in bonis non haberet. — § 33. Metus causa exceptionem Cassius non proposuerat, contentus doli exceptione, quæ est generalis. Sed utilius visum est etiam de metu opponere exceptionem; etenim distat aliquid [a] doli exceptione : quod exceptio doli personam[49] complectitur ejus qui dolo fecit : enimvero metus causa exceptio in rem scripta est, *Si in ea re nihil metus causa factum est;* ut non inspiciamus, an is qui agit, metus causa fecit aliquid, sed an omnino metus causa factum est in hac re a quocunque, non tantum ab eo qui agit. Et quamvis de dolo auctoris exceptio non objiciatur, verumtamen hoc jure utimur, ut de metu non tantum ab auctore, verum a quocunque adhibito exceptio objici possit. — § 34. Illud sciendum est, hanc exceptionem de metu eum objicere debere, qui metum non[50] a parente passus est, in cujus fuit potestate; cæterum parenti licere[51] deteriorem conditionem liberorum in rebus peculiariis facere; sed si se abstinuerit hereditate paterna, succurrendum ei erit, ut aliquin succurritur.

5. Paulus, lib. 71, ad Edictum.

Pure mihi debes decem, ea tibi sub conditione legavi : interim heres si petat, doli exceptione non est summovendus; cum possit etiam deficere conditio; itaque legatorum stipulationem interponere debebit : sed si non caveat heres, doli exceptione summovebitur; expedit enim legatario retinere summam quam mitti in possessionem rerum hereditariarum. — § 1. Si cui legata sit via, et ita lege Falcidia locum habente totam eam vindicet non[52] oblata æstimatione quartæ partis, summoveri eum doli exceptione Marcellus ait, quoniam suo commodo heres consulit. — § 2. Si donavi alicui rem, nec tradidero, et ille cui donavi non tradita possessione in eo loco ædificaverit me sciente, et, cum ædificaverit, nanctus sim ego possessionem, et petat a me rem donatam, et ego excipiam, *quod supra*[53] *legitimum modum facta est :* [an] de dolo replicandum est? dolo enim feci qui passus sum eum ædificare, et non reddo impensas. — § 3. Actoris, qui exigendis pecuniis præpositus est, etiam posterior dolus domino nocet. — § 4. Si servus veniit ab eo cui hoc dominus permisit, et redhibitus[54] sit domino, agenti venditori de pretio exceptio opponitur redhibitionis : licet etiam is qui vendidit, domino pretium solverit. Etiam mercis non traditæ exceptione summovetur, [et] qui pecuniam domino jam solvit; et ideo is qui vendidit, agit adversus dominum. Eandem causam esse Pedius ait ejus qui negotium nostrum gerens vendidit. — § 5. Si eum, qui volebat mihi donare supra legitimum modum, delegavero creditori meo : non poterit adversus petentem uti exceptione : quoniam creditor suum petit[55]. In eadem causa est maritus : nec hic enim debet exceptione summoveri, qui suo nomine agit. Nunquid ergo, nec de dolo mulieris excipiendum sit adversus maritum qui dotem petit, non[56] ducturus uxorem, nisi dotem accepisset, nisi jam divertit? Itaque[57] condictione tenetur debitor qui delegavit, vel mulier, ut vel liberet debitorem, vel si solvit, ut pecunia ei reddatur. — § 6. Non[58] sicut de dolo actio certo tempore finitur, ita etiam exceptio eodem tempore danda est; nam hæc perpetuo competit : cum actor quidem in sua potestate[59] habeat, quando utatur suo jure; is autem cum quo agitur, non habeat potestatem, quando conveniatur.

6. Gaius, lib. 30, ad Edictum provinciale.

Si opera[60] creditoris acciderit, ut debitor pecuniam, quam soluturus erat, perderet : exceptione doli mali creditor removebitur. Idem est et si creditori ejus numeratam pecuniam ratam creditor non habeat.

34 L. 5, in pr. supr. de tributoria. — 35. L. 5. § 5, infr. h. t. — 36. L. 15, in pr. supr. de dolo malo; L. 3, § 1, supr. de tributoria; L. 3, supr. quando ex facto tut. — 37. *Immo vide* L. 43, in fin. pr. supr. de adquir. rer. domin. — 38. *Immo vide* L. 2, supr. de eo qui pro tutore. — 39. L. 15, in pr. supr. de dolo malo. — 40. L. 13, § 1, supr. d. t. — 41. L. 16, infr. h. t. — 42. § 31, infr. h. t. — 43. L. 7, § 6, supr. de except. — 44. L. 6, supr. d. t. — 45. § 31, infr. h. t. — 46. § 27, supr. hic; L. 7, § 11, supr. de Public. act.; L. 5, C. de peric. et commodo rei vend. — 47. L. 2, supr. de except. rei vend. — 48. L. 17, supr. de evict. — 49. L. 2, § 1, supr. h. t. — 50. L. 7, § 2, supr. de obseq. — 51. *Immo vide* L. 12, infr. de castrensi pecul. — 52. L. 80, in fin. supr. ad leg. Falcid. — 53. L. 34, § 1; L. 55, § 8, C. de donat. — 54. L. 14, supr. de except. — 55. L. 44 supr. de condict. indeb.; L. 1, § 10, infr. quar. rer. actio. — 56. In ull. § 2, supr. quæ in fraud. cred.; L. ult. C. ad SC. Vellej. — 57. L. 12, L. 13, infr. de novat. — 58. *Adde* L. 8, C. de except. — 59. L. un. C. ut nemo invitus agere; L. 44, in fin. infr. de reg. jur. — 60. L. 72, in pr. infr. de solut. on.

7. Ulpianus, lib. 76, ad Edictum.

Julianus ait, Si pecuniam[61] quam me tibi debere existimabam, jussu tuo spoponderim, cui donare volebas, exceptione doli mali potero me tueri : et præterea condictio mihi adversus stipulatorem competit, ut me liberet. — § 1. Idem Julianus ait, Si ei[62], quem creditorem [tuum] putabas, jussu tuo pecuniam quam me tibi debere existimabam, promisero, petentem doli mali exceptione summoveri debere : et amplius agendo cum stipulatore consequar, ut mihi acceptam faciat stipulationem; et habet hæc sententia Juliani humanitatem, ut etiam adversus hunc utar exceptione et condictione, cui sum obligatus.

8. Paulus, lib. 6, ad Plautium.

Dolo facit, qui petit quod[63] redditurus est[64]. — § 1. Sic si heres damnatus sit[65] *non petere a debitore,* potest[66] uti exceptione doli mali debitor, et[67] agere ex testamento.

9. *Idem*, lib. 32, ad Edictum.

Si procurator[68] rei pecunia accepta damnari se passus sit, et cum domino judicati agatur : tuebitur sed doli mali exceptione; nec hoc quod acceperit procurator, auferri ab eo potest : nam turpiter accepta pecunia justius penes eum est, qui deceptus sit[69], quam qui decepit.

10. Marcianus, lib. 3 Regularum.

Cum vir aut uxor in[70] area sibi donata aliquid ædificasset, plerisque placet doli mali exceptione posita rem servari posse.

11. Neratius, lib. 4 Membranarum.

Procurator agit : de dolo ejus[71] excipi non debet; quia aliena lis est, isque rei extraneus : neque alienus[72] dolus nocere alteri debet. Si post[73] litem contestatam dolo quid fecerit, an exceptio eo nomine in judicium objicienda sit, dubitari potest? quia litis contestatione res procuratoris fit, eamque suo jam quodammodo nomine exequitur; et placet de procuratoris dolo excipiendum esse. Idem de tutore qui pupilli nomine aget, dicendum est. — § 1. In universum autem hæc in ea re regula sequenda est, ut dolus omnimodo puniatur, etsi non alicui, sed ipsi qui eum admisit, damnosus futurus erit.

12. Papinianus, lib. 3 Quæstionum.

Qui æquitate defensionis infringere[74] actionem potest, doli exceptione tutus est.

13. Paulus, lib. 14 Quæstionum.

Liberis exheredatis[75] qui nihil ex patris judicio meruerunt, rupto testamento jus suum conservandum est : nec opponetur doli mali exceptio : quod non solum in persona eorum, sed in heredibus, in persona liberorum quoque eorum obtinendum est.

14. *Idem*, lib. 3 Responsorum.

Paulus respondit, cum, qui in alieno solo ædificium extruxerit, non alias sumptus consequi posse, quam[76] possideat, et ab eo dominus soli rem vindicet : scilicet opposita doli mali exceptione.

15. Scævola, lib. 5 Responsorum.

Fidejussor evictionis nomine condemnatus, id prædium quod evictus est, et omnia præstare paratus est, quæ jure empti continentur : quæro, an agentem emptorem exceptione ex causa judicati doli mali summovere potest? Respondit exceptionem quidem opponi posse, judicem autem æstimaturum, ut pro damnis emptori satisfiat.

16. Hermogenianus, lib. 6 juris Epitomarum.

Si debitor a furioso[77] delegatus creditori ejus solvat, quem compotem mentis esse existimabat, et ita cum eo agatur : exceptione doli in id quod in rem furiosi processit, defenditur.

17. Scævola, lib. 27 Digestorum.

Pater[78] pro filia dotem promiserat, et pactus erat, *ut ipse aleret filiam suam, ejusque omnes :* idem homo rusticanus genero scripsit quasi usuras præteritas ex dotis promissione. Quæsitum est, cum ipse filiam suam exhibuerit[79], et maritus nullam impensam fecerit; an ex chirographo ex stipulatu agenti genero exceptio obstare debeat? Respondit, Si (ut proponatur) pater cum exhiberet, per errorem promisisset : locum fore doli mali exceptioni. — § 1. Avus nepotibus ex filia legavit singulis centena, et adjecit hæc verba : *Ignoscite, nam potueram vobis amplius relinquere, nisi me Fronto pater vester male acceptisset, cui dederam mutua quindecim, quæ ab eo recipere non potui, postremo hostes, qui mihi fere omnem substantiam abstulerunt.* Quæsitum est, an, si avi heres ab his nepotibus patris sui heredibus petat quindecim, contra[80] voluntatem defuncti facere videatur, et doli mali exceptione summoveatur? Respondit, exceptionem obstaturam. — § 2. Ex quadrante heres scriptus, a coherede ex dodrante instituto emit portionem certa quantitate, ex qua aliquam summam in nominibus ex calendario uti daret, stipulanti spopondit : defuncto venditore hereditatis, falsum testamentum Septicius accusare cœpit, et hereditatem ab emptore petit, et ne quid ex ea minueret impetravit. Quæsitum est cognitione falsi pendente an heredes ex stipulatu petentes, doli exceptione summoventur? Respondit, heredes venditoris, si[81] ante eventum cognitionis pergant petere, exceptione doli mali posse summoveri. — § 3. Marito et filio communi ex parte dimidia scriptis heredibus, filiam suam ex priore matrimonio ita heredem instituit : *Mævia filia [mea] ex sex unciis heres mihi esto, si cum coheredibus tuis parem rationem feceris, pro mea portione in diem mortis meæ ejus actus qui pendet ex tutela tua, quam Titius pater meus, avus tuus administravit.* Quæsitum est, an, quia sub conditione instituta filia esset, si omitteret hereditatem, uti salvam tutelæ actionem haberet, legata sibi a matre data consequi possit? Respondit secundum ea quæ proponerentur, eam de qua quæreretur, contra voluntatem petere; et ideo exceptionem doli obstaturam.

TIT. V.

QUARUM RERUM ACTIO NON DATUR.

1. Ulpianus, lib. 76, ad Edictum.

Jusjurandum vicem[1] rei judicatæ obtinet; non immerito : *cum ipse quis judicem adversarium suum* de causa sua fecerit, deferendo ei *jusjurandum.* — § 1. Si pupillus[2] sine tutoris auctoritate detulerit jusjurandum, dicemus non obstare exceptionem istam, nisi tutore auctore in judicio delatio facta sit. — § 2. Si petitor fundi jusjurandum detulerit adversario, ut si auctor ejus jurasset suum fundum se tradidisse[3], ab ea controversia discessurum se : exceptio possessori fundi dabitur. — § 3. Si fidejussor[4] juravit, si quidem de sua persona tantum juravit, quasi *se non esse obligatum*, nihil reo proderit : si vero *in rem* juravit, dabitur exceptio reo quoque. — § 4. Si manumisero eum servum qui negotia mea gesserat in servitute; deinde stipulatus[5] ab eo fuero, quod negotia mea gesserit, quidquid ob eam rem, si tunc liber fuisset, eum mihi dare oporteret, id dari; deinde ex stipulatu agam : non summoveri me exceptione; neque enim oneratum se hoc nomine potest queri libertus, si lucrum abruptum ex re patroni non faciat. — § 5. Quæ onerandæ[6] libertatis causa stipulatus sum, a liberto exigere non possum. *Onerandæ autem libertatis causa facta,* bellissime ita definiuntur, quæ ita imponuntur, ut si patronum libertus offenderit, petantur ab eo, semperque sit metu exactionis ei subjectus, propter quem metum quodvis sustineat patrono præcipiente. — § 6. In summa si incontinenti impositum quid sit liberto, quod ἐπειωρουμένον, id est, *imminens*, oneret ejus libertatem, dicendum est exceptioni locum facere. Sed si post intervallum, habet quidem dubitationem, quia nemo eum cogebat hoc promittere : sed idem erit probandum et hic, tamen causa cognita, si liquido appareat libertum metu solo, vel nimia patrono reverentia ita se subjecisse [ut vel pœnali quadam stipulatione se subjiceret]. — § 7. Si libertatis causa societatem libertus cum patrono coierit, et patronus cum liberto pro socio agat : an hæc exceptio sit necessaria? Et puto ipso[7] jure tutum esse libertum adversus exactionem patroni. — § 8. Exceptionem onerandæ libertatis causa, sicut et cæteras[8], fidejussori non esse denegandas, sciendum est : nec ei quidem qui rogatu liberti reus factus est : sed et ipsi liberto, sive procurator ad defendendum a *reo datus* fuerit, sive heres ei extiterit; cum enim propositum sit prætori, in hujusmodi obligationibus reo succurrere, non servaturum propositum suum, nisi fidejussorem quoque, et eum qui rogatu liberti reus factus fuerit, adversus patronum defenderit : etenim parvi refert, protinus libertus patrono cogatur dare, an per in-

61. L. 2, § 3, supr. de donat. — 62. d. L. 2, § 4. — 63. L. 2, § 5, supr. h. t.; L. 175, in fin. infr. de reg. jur. — 64. L. 44, circa fin. supr. soluto matrim. — 65. *Adde* L. 4, § 10, supr. h. t. — 66. L. 22, supr. de liberat. legat. — 67. L. 3, § 8, supr. d. t. — 68. L. 7, § 9, supr. de dolo malo. — 69. L. 2, supr. de condict. ob turpem caus. — 70. L. 51, § 2, supr. de donat. inter vir. et uxor. — 71. L. 4, § 15, supr. h. t. — 72. L. 2, § 1, supr. eod. — 73. d. L. 4, § 18. — 74. L. 2, § 8, supr. eod. — 75. L. 12, § 1; L. 20, in pr. vers. sed cum exheredatio, supr. de bon. poss. contra tab. *vide tamen* N. 1, c. 1, § 4. — 76. L. 48, supr. de rei vind.; L. 14, § 1, supr. communi divid.; L. 38, in fin supr. de condict. indeb.; § 30, Inst. de rer. divis. — 77. L. 4, § 26, in fin. supr. h. t. — 78. *Adde* L. 20, in pr.; L. 21, supr. de in rem verso. — 79. L. 42, § 2, supr. soluto matrim. — 80. L. 4, § 10, supr. h. t. — 81. *Adde* L. 18, in fin. supr. de peric. et commodo rei vend.

Tit. V. — 1. *Immo vide* L. 2, supr. de jurejur. — 2. L. 17, § 1, supr. d. t. — 3. L. 7, supr. d. t. — 4. L. 28, § 2, supr. d. t. — 5. L. 5, C. an serv. pro suo facto. — 6. L. ult. in fin. infr. h. t.; L. 2, L. 52, supr. de oper. libert.; L. 7, § 2, supr. de except.; L. 2, C. de oper. libert. — 7. L. 26, supr. d. t. de oper. libert. — 8. L. 7, § 1, supr. de except.

terpositam fidejussoris vel rei personam. — § 9. Sive autem ipsi patrono sit promissum, sive alii voluntate patroni: onerandæ libertatis causa videtur factum: et ideo hæc exceptio locum habebit.

§ 10. Quod si patronus libertum suum delegaverit creditori, an adversus creditorem cui delegatus promisit libertatis causa onerandæ, exceptione ista uti possit, videamus? Et Cassius existimasse Urseium refert, creditorem quidem minime esse summovendum exceptione, quia suum [9] recepit: verumtamen libertum patrono posse condicere, si non transigendæ controversiæ gratia id fecit. — § 11. Item si libertus debitorem suum patrono delegaverit, nulla exceptione summovendus est patronus: sed libertus a patrono per condictionem hoc repetet. — § 12. Hæc exceptio non tantum ipsi liberto, verum successoribus quoque liberti danda est: et versa vice heredem patroni summovendum, si hæc persequatur, sciendum est.

2. Paulus, lib. 71, ad Edictum.

Si filiofamilias [10] delatum sit jusjurandum, et juraverit *patrem suum dare non oportere:* danda est patri exceptio. — § 1. Si in alea rem vendam, ut ludam, et evicta re conveniar: exceptione summovebitur emptor. — § 2. Si servus promittat domino pecuniam, *ut manumittatur*, cum alias non esset manumissurus dominus, eamque liber factus spondeat: dicitur non obstare exceptionem patrono, si eam petat; non enim onerandæ libertatis causa hæc pecunia promissa est: alioquin iniquum [11] est, dominum et servo carere, et pretio ejus. Totiens ergo onerandæ libertatis causa pecunia videtur promitti, quotiens sua sponte dominus manumisit: et propterea velit libertum pecuniam promittere, ut non exigat eam, sed ut libertus eum timeat, et obtemperet ei.

TIT. VI.

DE[1] LITIGIOSIS.

1. Ulpianus, lib. 76, ad Edictum.

Litigiosam rem non facit denunciatio[2] quæ impediendæ venditionis causa fit. — § 1. Si inter Primum et Secundum sit lis contestata, et ego a tertio emero, qui nullam controversiam patiebatur: videamus, an exceptioni locus sit? Et putem subveniendum mihi: quia is qui mihi vendidit, nullam litem habuit: et quod fieri potest, ut duo in necem ejus litem inter se jungant, qui cum ipso litigare non poterant. Si tamen cum procuratore, tutore, curatoreve alicujus judicium acceptum sit: consequens erit dicere, quasi cum ipso litigetur; ita cum ad exceptionem pertinere.

2. *Idem*, lib. 6 Fideicommissorum.

Si servus, cum emerit, scit, ignoravit autem dominus; vel contra: videndum est, cujus potius spectanda sit scientia. Et magis est, ut scientia inspicienda sit ejus qui comparavit, non ejus cui adquiretur: et ideo pœna[3] litigiosi competit: sic tamen, si non mandatu domini emit: nam si mandatu, etiam si scit servus, dominus autem ignoravit, scientia non nocet: et ita Julianus in re litigiosa scribit.

3. Gaius, lib. 6, ad legem 12 tabularum.

Rem de qua controversia est, prohibemur in sacrum dedicare: alioquin dupli pœnam patimur; nec immerito: ne liceat eo modo duriorem adversarii conditionem facere. Sed duplum utrum fisco an adversario præstandum sit, nihil exprimitur. Fortassis autem magis adversario: ut id veluti solatium habeat, pro eo quod potentiori adversario traditus est.

TIT. VII.

DE[1] OBLIGATIONIBUS[2] ET ACTIONIBUS[3].

1. Gaius, lib. 2 Aureorum.

Obligationes[4] aut ex contractu nascuntur, aut ex maleficio[5], aut proprio quodam jure ex variis causarum figuris. — § 1. Obligationes ex contractu, aut re contrahuntur, aut verbis, aut consensu. — § 2. *Re*[6] contrahitur obligatio mutui datione. Mutui autem datio consistit in [7] his rebus, quæ pondere, numero, mensurave constant: veluti vino, oleo, frumento, pecunia numerata: quas res in hoc damus, ut fiant accipientis, postea alias recepturi ejusdem generis et qualitatis. — § 3. Is quoque cui rem aliquam commodamus[8], re nobis obligatur: sed is de ea ipsa re, quam acceperit, restituenda tenetur. — § 4. Et ille quidem qui mutuum accepit, si quolibet casu[9], quod accepit, amiserit: nihilominus obligatus permanet. Is vero qui utendum accepit, si majore casu[10], cui humana infirmitas resistere non potest (veluti incendio, ruina, naufragio) rem quam accepit, amiserit, securus est: alias tamen exactissimam[11] diligentiam custodiendæ rei præstare compellitur: nec sufficit ei eandem diligentiam adhibere, quam suis rebus adhibet si alius diligentior[12] custodire poterit. Sed et in majoribus casibus si culpa ejus interveniat, tenetur: veluti si quasi amicos ad[13] cœnam invitaturus, argentum quod in eam rem utendum acceperit, peregre[14] proficiscens secum portare voluerit, et id aut naufragio, aut prædonum hostiumve incursu amiserit. — § 5. Is quoque apud quem rem aliquam deponimus[15], re nobis tenetur: qui et ipse de ea re quam acceperit restituenda tenetur; sed is etiam si negligenter rem custoditam amiserit, securus est: quia enim non sua gratia accipit, sed ejus a quo accipit, in eo[16] solo tenetur, si quid dolo perierit; negligentiæ vero nomine ideo non tenetur, quia *qui negligenti amico rem custodiendam committit, de*[17] *se queri debet*: magnam[18] tamen negligentiam placuit in doli crimine cadere. — § 6. Creditor quoque qui pignus[19] accepit, re tenetur: qui et ipse de ea[20] ipsa re, quam accepit, restituenda tenetur. — § 7. *Verbis*[21] obligatio contrahitur ex[22] interrogatione et responsu, cum quid dari fierive nobis stipulemur.

§ 8. Sed aut proprio nomine quisque obligatur, aut alieno: qui autem alieno nomine[23] obligatur, fidejussor vocatur; et plerumque ab eo quem proprio nomine obligamus, alios accipimus, qui eadem obligatione teneantur: dum curamus, ut quod in obligationem deduximus, tutius nobis debeatur. — § 9. Si id quod dari stipulemur, tale sit, ut dari non possit[24]: palam est, naturali ratione inutilem esse stipulationem: veluti si de homine libero[25], vel jam mortuo[26], vel ædibus deustis facta sit stipulatio inter eos, qui ignoraverint eum hominem liberum esse, vel mortuum esse, vel ædes deustas esse. Idem juris est, si quis locum sacrum[27] aut religiosum dari sibi stipulatus fuerit. — § 10. Nec minus inutilis est stipulatio, si quis rem suam[28], ignorans suam esse, stipulatus fuerit. — § 11. Item [sub] impossibili[29] conditione factam stipulationem constat inutilem esse. — § 12. Furiosum, sive stipulatur, sive promittat, nihil[30] agere, natura manifestum est. — § 13. Huic proximus est, qui ejus ætatis est, ut nondum intelligat quid agatur; sed quod ad hunc, benignius acceptum est: nam qui loqui potest[31], creditur et stipulari et promittere recte posse. — § 14. Mutum[32] nihil pertinere ad obligationem verborum, natura manifestum est. — § 15. Sed et de surdo idem[33] dicitur; quia etiam si loqui possit, sive promittit, verba stipulantis exaudire debet; sive stipuletur, debet exaudire verba promittentis: unde apparet non de eo nos loqui qui tardius exaudit, sed qui omnino non exaudit.

2. *Idem*, lib. 3 Institutionum.

Consensu fiunt[34] obligationes in emptionibus[35], venditionibus, locationibus[36], conductionibus, societatibus[37], mandatis[38]. — § 1. Ideo autem istis modis consensu dicimus obligationem contrahi, quia neque verborum[39], neque scripturæ ulla proprietas desideratur: sed sufficit eos qui negotia gerunt, consentire. — § 2. Unde inter absentes[40] quoque talia negotia contrahuntur: veluti per epistolam, vel per nuncium. — § 3. Item in his contractibus alter alteri obligatur de eo quod alterum alteri ex[41] bono et æquo præstare oportet.

3. Paulus, lib. 2 Institutionum.

Obligationum substantia non in eo consistit, ut aliquod corpus nostrum, aut servitutem nostram faciat[42]; sed ut alium nobis obstringat ad[43] dandum aliquid, vel faciendum, vel præstandum. — § 1. Non satis autem est dantis esse nummos, et fieri accipientis, ut obligatio nascatur,

9. L. 21, in pr. supr. de donat.; L. 5, § 5, supr. tit. prox. — 10. L. ult. supr. de except. — 11. L. 5, § 5, in fin. supr. de condict. caus. data; L. 11, circa fin. supr. de act. empt.

Tit. VI. — 1. Lib. 5, C. 37; N. 112. — 2. L. 1, C. h. t. — 3. L. ult. in pr. C. eod.

Tit. VII. — 1. Lib. 4, C. 10. — 2. Lib. 3, Inst. 14. — 3. Lib. 4, Inst. 6. — 4. § ult. Inst. de obligat. — 5. L. 4, L. 33, infr. h. t. — 6 Eo pr. Inst. quib. mod. re contrah. oblig. — 7. L. 3, § 1, supr. de reb. cred. — 8. § 2, Inst. quib. mod. re contrah. oblig. — 9. d. § 2, vers. et is quidem; L. 13, C. si certum pet. — 10. L. 5, § 4, supr. commodati. — 11. d. L. 5, § 5; § 2, Inst. quib. mod. re contrah. oblig. — 12. L. 18, in pr. supr. commodati. — 13. d. L. 18, in pr. — 14. d. L. 18, in pr.; et § 3, Inst. quib. mod. re contrah. oblig. — 15. § 3, Inst. d. t. — 16. L. 30, supr. depositi; L. 25, infr. de reg. jur. d. § 3; *limita ex* L. 5, § 3, supr. commodati; L. 1, § 6 et § 38, supr. depositi. — 17. § 3, in fin. Inst. quib. mod. re contrah. oblig. — 18. L. 32, supr. depositi; L. 226, infr. de verb. sign. — 19. § ult. Inst. quib. mod. re. — 20. L. ult. in fin. C. de hist. pign.; d. § ult. Inst. quib. mod. re. — 21. L. 3, infr. h. t. — 22. L. 52, § 2, infr. eod. Inst. de verb. oblig. in pr. — 23. Inst. de fidejuss. in pr. — 24. L. 35, infr. de verb. oblig. — 25. L. 103, infr. d. t.; *vide tamen* L. 70, supr. de contrah. empt. — 26. L. 83, § 7, infr. de verb. oblig. — 27. d. L. 83, § 5; *vide tamen* L. 62, § 1, supr. de contrah. empt. — 28. L. 82, infr. de verb. oblig. — 29. L. 31, infr. h. t. — 30. L. 5, infr. de reg. jur. — 31. L. 70, infr. de verb. oblig.; L. 6, infr. rem pupill. — 32. L. 1, in pr. § 1, § 2, infr. de verb. oblig. — 33. L. 48, infr. h. t.; d. L. 1, in pr.; § 7, Inst. de inutil. stipul. — 34. L. 52, § 4, infr. h. t. Inst. de oblig. ex consensu; L. 1, § 3, supr. de pact. — 35. L. 1, in fin.; L. 9, supr. de contrah. empt.; L. 35, in fin. infr. de verb. oblig. — 36. d. L. 35, in fin.; L. 1, L. 14, supr. locati. — 37. L. 4, L. 19, supr. pro socio. — 38. L. 1, in pr. supr. mandati. — 39. L. 4, supr. de fide instrum. — 40. L. 4, in fin. supr. de contrah. empt.; L. ult. C. si quis alteri vel sibi; L. 1, § 1, supr. mandati; L. 4, supr. pro socio. — 41. Inst. de oblig. ex consensu in fin. — 42. Arg. L. 50, C. de pact. — 43. Inst. de oblig. in pr.

sed etiam hoc animo dari, et accipi, ut obligatio constituatur. Itaque si quis pecuniam suam donandi causa dederit mihi, quanquam et donantis fuerit, et mea fiat, tamen non obligabor ei[44], quia non hoc inter nos actum est. — § 2. Verborum quoque obligatio constat, si inter contrahentes id agatur[45]: nec enim si per jocum puta, vel demonstrandi intellectus causa ego tibi dixero, *Spondes?* et tu responderis, *Spondeo*, nascetur obligatio.

4. Gaius, [lib. 3 Rerum cottidianarum, sive aureorum].

Ex *maleficio*[46] nascuntur obligationes: veluti ex furto, ex damno, ex rapina, ex injuria; quæ omnia unius generis sunt: nam hæ re tantum consistunt, id est, ipso maleficio, cum alioquin ex contractu obligationes non tantum re consistant, sed etiam verbis et consensu.

5. *Idem*, lib. 3 Aureorum.

Si quis absentis negotia gesserit, si quidem ex mandatu, palam est, ex contractu nasci inter eos actiones mandati[47], quibus invicem experiri possunt de eo quod alterum alteri ex bona[48] fide præstare oportet, si vero sine mandatu, placuit quidem sane eos invicem obligari; eoque nomine proditæ sunt actiones, quas appellamus *negotiorum*[49] *gestorum*; quibus æque invicem experiri possunt de eo quod ex bona fide[50] alterum alteri præstare oportet: sed neque ex contractu, neque ex maleficio actiones nascuntur: neque enim is qui gessit, cum absente creditur ante contraxisse, neque ullum maleficium est, sine mandatu suscipere negotiorum administrationem; longe magis is, cujus negotia gesta sunt, ignorans aut contraxisse aut deliquisse intelligi potest: sed utilitatis[51] causa receptum est, invicem eos obligari. Ideo autem id ita receptum est, quia plerumque homines eo animo peregre proficiscuntur, quasi statim redituri, nec ob id ulli curam negotiorum suorum mandant, deinde, novis causis intervenientibus, ex necessitate diutius absunt, quorum negotia desperire iniquum erat: quæ sane desperirent, si vel is qui obtulisset se negotiis gerundis, nullam habiturus esset actionem de eo quod utiliter de suo impendisset; vel is, cujus gesta essent, adversus eum qui invasisset negotia ejus, nullo jure agere posset. — § 1. *Tutelæ* quoque *judicio* qui tenentur, non[52] proprie ex contractu obligati intelligantur: nullum enim negotium inter tutorem et pupillum contrahitur: sed quia sane non ex maleficio tenentur, quasi ex contractu teneri videntur. Et hoc autem casu mutuæ sunt actiones: non tantum enim pupillus cum tutore; sed et contra[53] tutor cum pupillo habet actionem, si vel impenderit[54] aliquid in rem pupilli, vel pro eo fuerit obligatus[55], aut rem suam creditori ejus obligaverit. — § 2. *Heres*[56] quoque *qui legatum debet*, neque ex contractu, neque ex maleficio obligatus esse intelligitur: nam neque cum defuncto neque cum herede[57] contraxisse quicquam legatarius intelligitur; maleficium autem nullum in ea re esse, plus quam manifestum est. — § 3. Is quoque *qui non*[58] *debitum accipit* per errorem solventis, obligatur quidem quasi ex mutui datione, et eadem actione tenetur, qua debitores creditoribus: sed non potest intelligi is, qui ex ea causa tenetur, ex contractu obligatus esse; qui enim solvit per errorem, magis distrahendæ obligationis animo, quam contrahendæ dare videtur. — § 4. Si judex *litem*[59] *suam fecerit*, non proprie ex maleficio obligatus videtur: sed quia neque ex contractu obligatus est et utique peccasse aliquid intelligitur, licet per imprudentiam, ideo videtur quasi ex maleficio teneri. — § 5. Is quoque, ex cujus cœnaculo[60], vel proprio ipsius, vel[61] conducto, vel in quo gratis[62] habitabat, *dejectum effusumve* aliquid est, ita ut alicui noceret, quasi ex maleficio teneri videtur; ideo autem non proprie ex maleficio obligatus intelligitur, quia plerumque ob alterius culpam tenetur, aut servi, aut liberi. Cui similis est is, qui ea parte, qua vulgo iter fieri solet, id *positum*[63] aut *suspensum*[64] habet, quod potest, *si ceciderit*, alicui nocere. Ideo si filiusfamilias[65] seorsum a patre habitaverit, et quid ex cœnaculo ejus dejectum effusumve sit, sive quid positum suspensumve habuerit, cujus casus periculosus est: Juliano placuit in patrem, neque de peculio, neque noxalem dandam esse actionem; sed cum ipso filio agendum. — § 6. Item[66] exercitor[67] navis aut cauponæ aut stabuli, de damno aut furto, quod *in nave*, aut *cauponâ*, aut *stabulo factum* sit, quasi ex maleficio teneri videtur: si modo ipsius nullum est maleficium, sed alicujus eorum quorum opera navem, aut cauponam, aut stabulum exerceret; cum enim neque ex contractu sit adversus eum constituta hæc actio, et aliquatenus[68] culpæ reus est, quod opera malorum hominum uteretur: ideo quasi ex maleficio teneri videtur.

6. Paulus, lib. 4, ad Sabinum.

In omnibus temporalibus actionibus, nisi[69] novissimus totus dies compleatur, non finit obligationem.

7. Pomponius, lib. 15, ad Sabinum.

Actiones adversus patrem filio[70] præstari non[71] possunt, dum in potestate ejus est filius[72].

8. *Idem*, lib. 16, ad Sabinum.

Sub hac conditione, *si*[73] *volam*, nulla fit obligatio: pro non dicto enim est, quod dare, nisi velis, cogi non possis; nam nec heres[74] promissoris ejus qui nunquam dare voluerit, tenetur: quia hæc conditio in ipsum promissorem nunquam exstitit.

9. Paulus, lib. 2, ad Sabinum.

Filiusfamilias suo nomine nullam actionem habet nisi[75] injuriarum[76], et Quod vi aut clam[77], [et] depositi[78], et commodati[79]: ut Julianus putat.

10. *Idem*, lib. 47, ad Sabinum.

Naturales obligationes non eo[80] solo æstimantur, si actio aliqua earum nomine competit: verumetiam eo, si soluta pecunia repeti non[81] possit.

11. *Idem*, lib. 12, ad Sabinum.

Quæcunque gerimus, cum ex nostro contractu originem trahunt, nisi ex nostra persona obligationis initium sumant, inanem actum nostrum efficiunt: et ideo neque stipulari[82], neque emere, vendere, contrahere, ut alter suo nomine recte agat, possumus.

12. Pomponius, lib. 29, ad Sabinum.

Ex[83] depositi, et commodati, et mandati, et tutelæ, et negotiorum gestorum, ob dolum malum defuncti heres[84] in solidum tenetur.

13. Ulpianus, lib. 1 Disputationum.

In factum actiones etiam filiifamiliarum possunt exercere.

14. *Idem*, lib. 7 Disputationum.

Servi ex delictis quidem obligantur; et si manumittantur, obligati remanent[85]: ex contractibus autem civiliter[86] quidem non obligantur, sed naturaliter et obligantur, et obligant. Denique si servo, qui mihi mutuam pecuniam dederat, manumisso solvam[87], liberor.

15. Julianus, lib. 4 Digestorum.

Qui cum herede egit, exceptione[88] summotus est, *Ac si non in ea causa tabulæ testamenti sint, ut contra eas emancipato bonorum possessio dari possit*: emancipato omittente bonorum possessionem, non inique postulabit creditor restitui sibi actionem adversus scriptum heredem; nam quamdiu bonorum possessio contra tabulas filio dari potest, heres quodammodo debitor non est.

16. *Idem*, lib. 13 Digestorum.

Qui a servo hereditario mutuam pecuniam accepit, et fundum vel hominem pignoris causa ei tradiderat, et precario rogavit[89]: precario[90] possidet; nam servus hereditarius sicuti per traditionem accipiendo, proprietatem [hereditati] adquirit[91], ita precario dando efficit ne res usucapi possit. Nam et si commodaverit vel deposuerit[92] rem peculiarem: commodati et depositi actionem hereditati adquiret. Hæc ita, si peculiare negotium contractum est: nam ex hac causa etiam possessio adquisita intelligi debet.

17. *Idem*, lib. 33 Digestorum.

Omnes debitores qui speciem ex causa lucrativa[93] debent, liberantur, cum ea species ex causa lucrativa ad creditores pervenisset.

44. *Vide tamen* L. 25, § 11, supr. de hered. petit. — 45. L. 4, § 3, in fin.; L. 7, § 12, supr. de pact. — 46. L. 1, in pr. supr.; L. 25, § 1, infr. h. t. Inst. de oblig. quæ ex delict. — 47. Supr. et C. mandati. — 48. § 28, Inst. de act.; Arg. L. 3, in fin. supr. mandati. — 49 Supr. et C. de negot. § 1, Inst. de oblig. quæ quasi ex contract. — 50. § 28, Inst. de act.; L. 18, C. t. et L. 7, supr. de negot. — 51. L. 1, supr. d. t. — 52. § 2, Inst. de oblig. quæ quasi ex contract. — 53. Supr. de contrar. tutel. — 54. L. 1, § 4, supr. d. t. — 55. L. ult. supr. d. t. — 56. § 5, Inst. de oblig. quæ quasi ex contract. — 57. L. 23, § 16, supr. famil. ercisc. d. § 5. — 58. § 1, Inst. quib. mod. re; § 6, Inst. de oblig. quæ quasi ex contract. — 59. L. ult. infr. de extraord. cognit. Inst. de oblig. quæ quasi ex delict. in pr. — 60. § 1, Inst. d. t. et supr. de his, qui effud. vel dejecer. — 61. L. 5, § 1, supr. d. t. — 62. L. 1, § 9, supr. d. t. — 63. d. L. 5, § 12. — 64. d. L. 1, § 3. — 65. d. L. 1, § 7, § 2, Inst. de oblig. quæ quasi ex delict. — 66. § ult. Inst. d. t.; *adde* L. pen. et ult. supr. nautæ, caupon. — 67. L. 1, § 18, supr. de exercit. act. — 68. § ult. d. t. — 69. L. 3, in fin. supr. de adquir. rer. domin. — 70. L. 1, § 19, supr. depositi. — 71. L. 85, § 6, infr. de verb. oblig.

72. L. 52, § 2, infr. eod. Inst. de verb. oblig. in pr. — 73. Inst. de fidejuss. in pr. — 74. L. 55, infr. de verb. oblig. — 75. L. 103, infr. d. t.; *vide tamen* L. 70, supr. de contrah. empt. — 76. L. 55, § 7, infr. de verb. oblig. — 77. d. L. 83, § 5; *vide tamen* L. 62, § 1, supr. de contrah. empt. — 78. L. 82, infr. de verb. oblig. — 79. L. 31, infr. h. t. — 80. L. 5, infr. de reg. jur. — 81. L. 70, infr. de verb. oblig.; L. 6, infr. rem pupill. — 82. L. 1, in pr. § 1, § 2, infr. de verb. oblig. — 83. L. 48, infr. h. t.; d. L. 1, in pr.; § 7, Inst. de inutil. stipul. — 84. L. 52, § 4, infr. h. t. Inst. de oblig. ex consensu; L. 1, § 3, supr. de pact. — 85. L. 1, in fin.; L. 9, supr. de contrah. empt.; L. 35, in fin. infr. de verb. oblig. — 86. d. L. 35, in fin.; L. 1, L. 14, supr. locati. — 87. L. 4, L. 19, supr. pro socio. — 88. L. 1, in pr. supr. mandati. — 89 L. 4, supr. de fide instrum. — 90. L. 4, in fin. supr. de contrah. empt.; L. ult. C. si quis alteri vel sibi; L. 1, § 1, supr. mandati; L. 4, supr. pro socio. — 91. Inst. de oblig. ex consensu in fin. — 92. Arg. L. 50, C. de pact. — 93. Inst. de oblig. in pr.

1. Lib. 3, Inst. 15. — 2. L. 1, C. h. t. — 3. L. ult. in pr. C. eod.

Tit. VI. — 1. Lib. 5, C. 37; N. 112. — 2. L. 1, C. h. t. — 3. L. ult. in pr. C. eod.

Tit. VII. — 1. Lib. 4, C. 10. — 2. Lib. 3, Inst. 14. — 3. Lib. 4, Inst. 6. — 4. § ult. Inst. de obligat. — 5. L. 4, L. 33, infr. h. t. — 6 Eo pr. Inst. quib. mod. re contrah. oblig. — 7. L. 3, § 1, supr. de reb. cred. — 8. § 2, Inst. quib. mod. re contrah. oblig. — 9. d. § 2, vers. et is quidem; L. 13, C. si certum pet. — 10. L. 5, § 4, supr. commodati. — 11. d. L. 5, § 5; § 2, Inst. quib. mod. re contrah. oblig. — 12. L. 18, in pr. supr. commodati. — 13. d. L. 18, in pr. — 14. d. L. 18, in pr.; et § 3, Inst. quib. mod. re contrah. oblig. — 15. § 3, Inst. d. t. — 16. L. 30, supr. depositi; L. 25, infr. de reg. jur. d. § 3; *limita ex* L. 5, § 3, supr. commodati; L. 1, § 6 et § 38, supr. depositi. — 17. § 3, in fin. Inst. quib. mod. re contrah. oblig. — 18. L. 32, supr. depositi; L. 226, infr. de verb. sign. — 19. § ult. Inst. quib. mod. re. — 20. L. ult. in fin. C. de hist. pign.; d. § ult. Inst. quib. mod. re. — 21. L. 3, infr. h. t. —